

УДК 94(477.82)352.07-043.86 «18/19»

ЕВОЛЮЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ФОРМ І ПРАКТИК САМОВРЯДУВАННЯ У ВОЛИНСЬКИХ МІСТАХ У ХІХ–ХХ СТОЛІТТЯХ

Алла Бортнікова

*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра всесвітньої історії
просп. Волі, 13, 43025, Луцьк, Україна*

У статті здійснено аналіз законодавчої й нормативно-правової бази функціонування самоврядування в містах Волині під час перебування її територій у складі Російської імперії, Другої Речі Посполитої та Радянського Союзу. Розглянуто Міське положення 1870 і 1892 рр., низку правових актів Другої Речі Посполитої, зміст радянських конституцій 1936, 1977 рр. і змін до неї наступних років у частині принципів організації та діяльності місцевого самоврядування. Акцентовано увагу на статусі інститутів місцевого самоврядування: громадські – державні, їх структурі й функціях, особливостях здійснення управління залежно від соціального ладу та політичного режиму. Показана специфіка запровадження місцевого самоврядування на теренах Волині в контексті тогочасних політичних реалій.

Попри зміни, зумовлені об'єктивними потребами часу, головні принципи й форми організації місцевого самоврядування зберегли свою наступність і практичну значимість. Ідеться про принципи виборності, колегіальності, підзвітності, про поділ місцевого самоврядування на представницьку, розпорядчу та виконавчу частини тощо.

Ключові слова: місцеве самоврядування, державна влада, місто, Волинь, Російська імперія, Друга Річ Посполита, СРСР.

Питання ретроспективного аналізу організації самоврядування у волинських містах набуває особливої актуальності в сучасний період – час інтенсивної інтелектуальної й практичної роботи в напрямі реалізації реформи територіальної організації влади та місцевого самоврядування, що розпочалася в Україні. Самоврядні інституції на Волині на своєму історичному шляху пройшли випробування різними соціальними системами, політичними режимами, формами правління тощо, які накладали відбиток на форми та способи їх існування, принципи організації й діяльності тощо. Проте до нашого часу дійшли лише ті зразки організації самоврядування територіальних громад, які були затребувані часом і встигли утвердитися як суспільно-політична традиція. Відповідно, вони потребують ґрунтовного наукового аналізу й удосконалення до потреб сьогодення.

Останніми роками спостерігається поживлення інтересу до проблеми діяльності самоврядних інституцій у волинських містах у ХІХ–ХХ ст. Помітний науковий доробок у вивченні їх історії та практики функціонування здійснено, зокрема, волинськими дослідниками, серед яких варто відзначити публікації В. Бортнікова, О. Карліної, Ю. Крамара, Г. Малєончук, Я. Мартинюк, А. Пархом'юка, О. Прищепи. Водночас потребує подальших досліджень вивчення процесу еволюції місцевого самоврядування, використання історичного досвіду найкращих його практик, форм організації та механізмів взаємодії з органами державної влади й управління.

Метою статті є аналіз еволюції інституційних форм і практик самоврядування в містах Волині під час перебування її територій у складі Російської імперії, Другої Речі Посполитої й Радянського Союзу.

Самоврядування на засадах магдебурзького права у волинських містах з певним коригуванням зберіглося і після входження волинських земель до складу Російської імперії після поділів Речі Посполитої. У рескрипті Катерини II «Про розпорядження в Польських областях, що зайняті російськими військами» від 8 грудня 1792 р. наказано: «Міста залиште на їх правах і привілеях на «первый случай», і кожному з них не перешкоджайте просити Нас про їх підтвердження» [1]. У лютому 1798 р. Волинське губернське правління видало наказ, у якому йшлося про міста, де мали діяти магістрати й ратуші, а також регламентовано порядок їх формування та діяльності. Магістрати залишались у містах Житомирі, Овручі, Луцьку, Володимирі, Кременці, Ковелі й Дубно, ратуша – в Олиці. За наказом міським громадам дозволялося не проводити вибори й залишити старий склад магістратів і ратуші. Але повноваження магістратів неухильно зменшувалися: ліквідовано вїтківський суд, запроваджено посади городничих, які стали виконувати окремі функції вїтківського суду, міська поліція виводилась із підпорядкування магістрату: за ним залишались адміністративно-господарські функції та право нагляду за «вагою і мірами» разом із городничим і представниками від купецтва та міщан [2, с. 271–272].

Ліквідація магістратів у волинських містах і запровадження там міських дум припадає на час «великих реформ» 60–70-х рр. XIX ст. Для розвитку самоврядування в містах принципове значення мало прийняття урядом 16 червня 1870 р. Міського положення [3]. Варто зауважити, що в Положенні для характеристики новостворених громадських виборних органів управління в містах використано поняття «міське громадське управління», а не «міське самоврядування».

Міська реформа на Волині відбулася зі значним запізненням порівняно із центральними губерніями Російської імперії, що загалом відповідало змісту політики російського уряду щодо приєднаних територій так званого Південно-Західного краю. За висновками О. Прищепи, першим волинським містом, у якому апробовано міську реформу, став Житомир, де 1877 р. відбулися перші вибори до органів громадського управління. Складність запровадження нового міського положення в приватновласницьких містах Волинської губернії вплинула й на час його уведення в інших містах, зокрема Луцьку, Ковелі, Володимирі, Кременці та Овручі, де воно почалося уводитись одночасно з приватновласницькими містами лише в 1881 р. [4, с. 145, 147].

За Положенням, установами самоврядування в містах ставали міські виборчі зібрання, міська дума й міська управа (ст. 15). Міські виборчі зібрання кожні чотири роки скликалися для обрання гласних (депутатів) думи. Право голосу мали російські піддані віком не молодше за 25 років за умови володіння в межах міста на правах власності нерухомим майном, яке підлягало збору на користь міста, або особа мала торгове чи промислове підприємство за купецьким свідоцтвом тощо (ст. 17). Тобто фактично існував податковий ценз. В основу виборчої системи покладено принцип установлення пропорції між величиною податку, який сплачувала особа в міський бюджет, і рівнем її виборчих прав: якщо виборець сплачував 1/3 податків до міського бюджету, то він мав право обирати 1/3 складу міської думи. Відповідно, усі виборці поділялися на три розряди, а вибори проходили в трьох різних зібраннях. Отже, порушувався засадничий принцип сучасної демократії: «одна людина – один голос».

На відміну від сучасної практики виборів, за ст. 21 Міського положення, до виборів допускалися різні відомства, установи, товариства, компанії, громадські об'єднання, а також монастирі й церкви, якщо вони володіли в межах міста нерухомим майном і сплачували місцеві збори. Участь у виборах і засіданнях ради вони здійснювали через своїх представників. Було встановлено дискримінаційні обмеження кількості гласних нехристиянського похо-

дження: їх мало бути не більше ніж одна третина від загальної кількості (ст. 35). Найменша кількість обраних гласних до думи дорівнювала 30, найбільша (за винятком столиць) – 72. У Луцьку міську думу в складі 37 гласних, імовірно, обирали 450 виборців [2, с. 292].

На той час у більшості країн світу жінки не мали виборчих прав. Натомість Міське положення дозволяло жінкам брати участь у виборах, щоправда лише на засадах пасивного виборчого права: до списків виборців їх уносили, але голосувати за них мали близькі родичі чоловічої статі: батьки, чоловіки, сини, зяті й рідні брати, якщо вони досягли 21 року (ст. 20).

Очолював думу голова, який обирався гласними думи таємним голосування терміном на чотири роки. Їхні кандидатури затверджував у губернських містах міністр внутрішніх справ, а в інших – цивільний губернатор. Губернатор також мав право призупинити дію прийнятого думою рішення або постанови управи у випадку недотримання або прямого порушення закону. Виконавчим органом міської думи була управа, яку очолював міський голова. Членів управи не могла бути менше ніж два, не рахуючи голову. Персональний склад управи обирався терміном на чотири роки, але за умови переобрання половини її складу через два роки. Балотуватися до управи могли її колишні члени, а також гласні думи. Незвичною для сьогодення була й практика обрання кандидатів на посади членів управи на випадок тимчасової відсутності або дострокового припинення служби. Обрання кандидатів здійснювалося окремо після виборів членів управи (ст. 84).

Особливий інтерес викликає норма, запровадження якої помітно зменшило б рівень політичної корупції й непотизму в українських законодавчих і представницьких органах. За нею, членами міської управи «не можуть одночасно батько і син, тесть і зять, а також рідні брати» (ст. 87). Водночас існувала дискримінаційна норма за етноконфесійною належністю: згідно зі ст. 88, євреїв не можна було обирати в міські голови, а кількість членів міської управи з нехристиян не мало перевищувати однієї третини її складу.

Контрреформація в Російській імперії мала наслідком прийняття нового Міського положення від 11 липня 1892 р. [5]. Із його прийняттям зроблено крок уперед щодо законодавчого унормування міського громадського управління, розширено коло його обов'язків, меж компетенції місцевих органів влади тощо. Акцент зроблено на збільшення участі й впливу держави на місцеве самоврядування. Водночас нове положення значно зменшувало демократичний потенціал місцевого самоврядування, посилюючи права губернської адміністрації, перетворивши членів міських управ фактично в державних чиновників. За новим законом, суттєво зменшувалася кількість гласних у міських думах (у Луцьку – з 37 до 20). Відбулася заміна податкового цензу на майновий, який став вимірюватися в грошовому еквіваленті – оцінному зборі майна, який у різних містах коливався від 3 тис. до 300 руб. (ст. 24). Щоправда розміри цензу були надто високими, що призвело до значного скорочення кількості виборців. Наприклад, у Луцьку, на місцевих виборах 1894 р. до виборчих списків уходило лише 112 осіб християнського походження і 278 євреїв, майно яких оцінювалося в 300 руб. [2, с. 307]. У містах, розміщених у смузі осілості, дозволялась присутність єврейського населення в міських думах за обранням губернського з міських справ присутствія в кількості, яке не перевищувало 1/10 складу думи (ч. 4 гл. XIV).

Контроль за громадським управлінням з боку державних інституцій посилювався: губернатору надавалось право призупиняти дію не лише тих постанов думи, у яких він бачив порушення законів, а й тих, що, на його думку, «не відповідають загальній державній користі або явно порушують інтереси місцевого населення» (ст. 83). До позитивних рис нового законодавства варто зарахувати й норму, яка зобов'язувала гласних обов'язково бути присутніми на засіданнях думи; за неявку без поважних причин передбачено санкції у вигляді зауваження, грошового штрафу й навіть тимчасового виключення зі складу думи (ст. 61).

Отже, міське громадське управління в Російській імперії зазнало принципових змін, порівняно з його діяльністю на засадах магдебурзького права. Відбулася відмова від архаїчного поєднання в структурі органів міського управління (магістратах і ратушах) адміністративно-судових і представницьких функцій, натомість запроваджено інституційну структуру з її поділом на представницьку (міські думи), виконавчу (управи) й судову (повітові суди) гілки, що загалом відповідало європейським правовим нормам організації влади. Водночас існування податкового/майнового цензу, а також дискримінаційні норми щодо євреїв і нехристиян засвідчувало антидемократичний характер органів міського громадського управління в Російській імперії.

Наступний період сталого функціонування міського самоврядування в містах Волині пов'язано з інкорпорацією частини української території до складу Другої Речі Посполитої й утворенням Волинського воєводства в лютому 1921 р. Важливим з погляду формування правових засад діяльності місцевого самоврядування стало розпорядження Генерального комісара східних земель від червня 1919 р. «Про тимчасову міську постанову», яке повторювала основні положення Декрету про міське самоврядування Начальника держави Ю. Пілсудського від 4 лютого 1919 р., а згодом «Про міську постанову». Розпорядження регламентувало структуру і склад міської ради, куди входили радники (депутати) і члени магістрату. Оскільки Луцьк у 1919 р. входив до категорії міст із кількістю жителів від п'яти до 25 тис., то до міської ради входило 24 радні [6, с. 56].

Участь у виборах була загальною від 21-літнього віку. Пасивне виборче право встановлено з 25 років. Існували цензи осілості (10 місяців) і грамотності (вміння читати й писати будь-якою мовою). Радники та їхні заступники обиралися на три роки. Радний зобов'язаний бути присутнім на засіданнях міської ради. За один пропуск без поважної причини стягувався штраф у розмірі від п'яти до 50 марок, за відсутність на наступному засіданні стягнення могло сягнути 100 марок, а якщо він упродовж п'яти місяців був відсутній без поважних причин на засіданнях ради, втрачав свій мандат. Також радний не міг займатися оплачуваною посадою.

До складу магістрату, який був виконавчим органом міської гміни, входили бурмистр, його заступник і лавники, які обиралися членами міської ради простою більшістю голосів. Бурмистр і заступник утворювали президію магістрату. Кількість лавників установлювала міська рада, проте їх не мало бути більше ніж 10% кількості радних. Члени магістрату отримували сталу заробітну плату з міського бюджету. Президія магістрату брала на себе зобов'язання читати й писати польською мовою.

Після утворення 1921 р. Волинського воєводства Державна адміністрація на рівні воєводства мала двоступеневу структуру, де органами першої інстанції були повітові староства, які очолювали старости, а другої – воєводські управління на чолі з воєводами [7, с. 96]. Загальний державний нагляд за повітовим самоврядуванням здійснював міністр внутрішніх справ, який мав право розпускати сеймики й повітові відділи, а також затверджувати ухвали органів самоврядування, які стосувалися їхньої статутної діяльності. Однак, незважаючи на досить широку компетенцію міністра внутрішніх справ щодо місцевого самоврядування, у першій інстанції право нагляду за діяльністю повітових союзів належало воєводам [8, с. 79–80]. За свідченням Г. Юзевського, який був волинським воєводою в 1928–1938 рр., його повноваження й компетенції були «більш широкими, ніж у царських генерал-губернаторів. Воєводська управа давала можливість ініціативи і діям у різних напрямках і справах значно більшою мірою, ніж інші. Зокрема, міністр мав меншу свободу дій» [9, с. 198].

З 1 липня 1924 р. у зв'язку з тим, що Луцьк виведено з повітового підпорядкування, інстанцією, яка контролювала органи самоврядування в місті, став воєвода. Посаду бурмистра було скасовано, а воєводський адміністративний центр очолював президент міста. У березні 1933 р. прийнято постанову Ради міністрів Другої Речі Посполитої «Про часткову зміну устрою територіального самоврядування». За її положеннями, самоврядування ставало допоміжною інституцією для здійснення політики державної влади. У містах розпорядчим органом визнавалася міська рада, а виконавчим – міське управління, яке до того часу мало назву «магістрат». Здійснено поділ на професійних і непрофесійних діячів самоврядування. У Луцьку кількість обранців до міської ради збільшувалася до 32 осіб; каденція депутатів тривала п'ять років [6, с. 57].

Становлення Другої Речі Посполитої відбувалося в умовах політичного суперництва прихильників еволюційного та радикального шляхів інтеграції українських земель і їх населення до польського суспільства. Тому одним із головних завдань центральної влади, яка покладалася на воєвод, було не допустити надмірної політизації місцевого самоврядування. У регіонах із компактним проживанням автохтонного, переважно українського, населення це могло призвести до непередбачуваних для влади наслідків.

Важливим елементом «волинської політики», що її запропонував Г. Юзевський, була концепція відмежування Волині від політичних впливів Східної Галичини. «Обставиною, яку слід брати до уваги передовсім, – наголошував він, – було безпосереднє сусідство Волині зі Східною Галичиною, зі світом іншим, ніж Волинь, але також польсько-українським. Там панував інший уклад, австрійські традиції і войовничий польський і український націоналізм». Галицький рух мав яскраво виражене незалежницьке спрямування, і волинський воєвода вважав, що будь-які контакти волинських і галицьких українців були б дуже небезпечні для Волині. Так народжувалася доктрина «сокальського кордону», яка незабаром стала визначальним чинником польсько-українських відносин на східних теренах Другої Речі Посполитої в міжвоєнний період [10, с. 63].

Отже, самоврядування в містах Другої Речі Посполитої певною мірою наслідувало структуру й форми організації магдебурзького права: міські ради, магістрати, бурмистри, радці та лавники. Однак відбулися принципові зміни в їхніх функціях і діяльності: органи міської влади чітко поділено на представницьку/розпорядчу й виконавчу. Міське самоврядування позбавлене функцій суду. Оскільки в Польщі проголошено республіку, вибори до органів самоврядування ставали вільними, загальними, рівними, прямими зі збереженням таємності голосування. Водночас демократизм органів місцевого самоврядування поєднувався зі щільним контролем з боку державних інституцій. Можна казати, що самоврядування у волинських містах було міцно вплетено в структуру державних органів. Цього вимагало й завдання інтегрування приєднаних територій до Польщі, оскільки більшість населення Волинського воєводства становили українці.

Утвердження радянської влади з відповідним розгортанням органів місцевого самоврядування на Волині розпочато після вторгнення радянських військ до Польщі у вересні 1939 р. і продовжено після припинення німецько-фашистської окупації 1941–1944 рр. 4 грудня 1939 р. створено Волинську, Дрогобицьку, Львівську, Рівненську, Станіславську й Тернопільську області. Президія Верховної Ради УРСР 9 грудня 1939 р. затвердила склад облвиконкомів усіх західних областей, а останні, у свою чергу, затвердили склад їхніх низових органів влади й управління. Представницьких органів влади на цій території не було організовано [11, с. 227]. Перші вибори до місцевих Рад депутатів трудящих відбулися лише через рік – 15 грудня 1940 р.: до Луцької міської ради обрано 145 депутатів [12, с. 123]. Після звільнення Волинської області в лютому 1944 р. від німецько-фашистських окупан-

тів у квітні 1944 р. відновив свою роботу виконавчий комітет Луцької міської ради. Перші вибори до місцевих Рад депутатів трудящих після війни відбулися в грудні 1947 р.

Організація місцевого самоврядування на той час здійснювалася під контролем партійних органів на засадах так званої «сталінської» Конституції, що була прийнята Надзвичайним VIII з'їздом Рад Союзу РСР 5 грудня 1936 р. За Конституцією, Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів перейменовано на Ради депутатів трудящих, які становили політичну основу СРСР і визнавалися органами державної влади на місцях (статті 2, 94). Конституція вперше в історії СРСР формально надавала всім громадянам рівні виборчі права: загальне, рівне і пряме виборче право при таємному голосуванні (статті 135–140). Основний закон регламентував термін діяльності рад – два роки. Депутат міг бути відкликаний з рад своїми виборцями (ст. 142). ВКП (б) проголошувалася «керівним ядром» усіх організацій трудящих, державних і громадських (ст. 126) (у Конституції 1924 р. року комуністична партія не згадувалася) [13]. Конституція УРСР, що за незначними змінами загалом відтворювала норми союзної Конституції, затверджена XIV Надзвичайним Українським з'їздом рад 30 січня 1937 р.

За Конституцією СРСР 1977 р., Ради депутатів трудящих залишалися державними органами, натомість їх було перейменовано на Ради народних депутатів, що засвідчувало перехід радянського суспільства на більш високий рівень суспільного розвитку, а термін повноважень місцевих Рад народних депутатів збільшувався до двох із половиною років (ст. 90). Для депутатів усіх рівнів вводився імперативний мандат – накази виборців (ст. 102). Виконання своїх повноважень депутат мав здійснювати «не пориваючи з виробничою або службовою діяльністю» (ст. 104). Установлювалася єдина ієрархічно організована система рад, коли місцеві ради «проводять у життя рішення вищих («вышестоящих») державних органів, керують діяльністю підпорядкованих Рад народних депутатів» (ст. 146). Виконавчі й розпорядчі органи рад мали формуватися з числа обраних депутатів (ст. 149) [14].

Наприкінці 1980-х рр. під тиском незворотних процесів лібералізації політична система Радянського Союзу зазнала реформування. У структурі представницьких органів державної влади, що отримало закріплення в Конституціях СРСР та УРСР у редакції 1989 р., з'являються нові інститути: з'їзди народних депутатів СРСР, з'їзди народних депутатів союзних та автономних республік, на місцевому рівні – президії рад, які організовували роботу обласних, районних, міських, районних у містах рад народних депутатів, очолювані головами рад, а міських (міст районного підпорядкування), селищних і сільських рад – голови цих рад (статті 80, 128).

Проте реформа, вочевидь, мала пропагандистський характер, оскільки не зачіпала головного – монополії КПРС на політичну владу (ст. 6). Організація й діяльність держави залишалися будуватися за принципом демократичного централізму. Зазначений принцип декларативно проголошував поєднання єдиного керівництва «з ініціативою і творчою активністю на місцях» (ст. 3). Показово, що відділи й управління виконкомів рад підпорядковано як відповідній раді, її виконавчому комітетові, так і вищому галузевому органів державного управління (ст. 138) [15].

Особливість формування складу депутатів місцевих рад – їх велика кількість, що було даниною радянській традиції, коли рівень демократизму політичного режиму вимірювався кількісними показниками. Так, якщо в 1959 р. до представницького органу Луцька обрано 191 депутат, у 1961 р. – 229, 1963 р. – 250, то склад Луцької міської ради в 1979–1984-і рр. нараховував 330 обранців [16]. Останніми виборами радянського періоду стали місцеві вибори 1990 р., склад депутатського корпусу яких залишався правомочним до наступних виборів 1994 р. Отже, у радянський період реалізовано державницьку модель

місцевого самоврядування, коли місцеві ради на конституційному рівні визнавалися органами державної влади. Республіканська форма правління в СРСР та УРСР вимагали реалізації демократичних принципів формування й діяльності місцевого самоврядування, що за існування тоталітарного режиму та однопартійної політичної системи було неможливим. Відповідно, радянська демократія перетворилася на «фасадну» й декларативну.

Отже, аналіз інституційних форм місцевого самоврядування у волинських містах на різних історичних етапах доводить, що місцеве самоврядування як суспільно-політичний інститут залишалось і залишається неодмінним елементом публічного управління. Попри зміни, зумовлені об'єктивними потребами часу і специфікою перебування волинських міст у складі різних держав, головні принципи й форми організації місцевого самоврядування зберегли свою наступність і практичну значимість. Ідеться насамперед про представництво, виборність, колегіальність, поділ органів місцевої влади й управління на представницьку, розпорядчу та виконавчу гілки тощо. Місцеве самоврядування пройшло шлях від міщанської громади на магдебурзькому праві, під юрисдикцією якого перебувала лише частина населення міста, до інституту, який охоплює своїм впливом усіх жителів міста без обмежень за соціальною, національною або конфесійною ознакою.

Список використаної літератури

1. О распоряжениях в Польских областях, занятых российскими войсками 8 декабря 1792 г. Полное собрание законов Российской империи, с 1649 года. Санкт-Петербург: Печатано в тип. второго отд. Собственной Его Императорского Величества канцелярии, 1830. Т. XXIII. № 17090 (далі – ПСЗ).
2. Бортніков В.І. Органи державної влади та місцевого самоврядування на Волині (кінець XVIII – початок XX ст.): монографія. Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2015. 480 с.
3. Высочайше утвержденное Городовое положение от 16/28 июня 1870 г. ПСЗ-II. Т. XLV. № 48498.
4. Прищепа О.П. Міста Волині в другій половині XIX – на початку XX ст. Рівне: ПП ДМ, 2010. 287 с.
5. Городовое положение. Именной высочайший указ, данный Сенату. 11 июля 1992 года. ПСЗ-III. Т. XII. № 8708.
6. Малеончук Г. Нормативно-правові засади функціонування органів влади та місцевого самоврядування у Луцьку в 1919–1939 рр. Наук. вісник СНУ ім. Лесі Українки. Серія «Іст. науки». 2013. № 21. С. 53–60.
7. Крамар Ю. Організація, структура та принципи функціонування польського адміністративного апарату на Волині у міжвоєнний період. Наук. вісник СНУ ім. Лесі Українки. Серія «Іст. науки». 2013. № 21. С. 60–66.
8. Мартинюк Я.М. Повітові сеймики й органи територіального самоврядування на Волині в міжвоєнний період. Наук. вісник ВНУ ім. Лесі Українки. Серія «Іст. науки». 2010. № 1. С. 77–81.
9. Юзевський Г. Замість щоденника. Роде наш красний...». Волинь у долях края і людських документах. Луцьк: Вид-во ВДУ ім. Лесі Українки, 1996. Т. II. С. 188–210.
10. Крамар Ю. Політика «волинського регіоналізму»: еволюція проблеми (1921–1939). Наук. вісник СНУ ім. Лесі Українки. Серія «Іст. науки». 2013. № 21. С. 60–66.
11. Кульчицький В.С., Тищик Б.Й. Історія держави і права України. Львів: Світ, 1996. 296 с.
12. Михайлюк О.Г., Кічій І.В. Історія Луцька. Львів: Світ, 1991. 192 с.
13. Конституція (Основний Закон СРСР). Затверджена Надзвичайним VIII з'їздом Рад Союзу РСР 5 грудня 1936 року. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1936.htm>.

14. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Москва: Юрид. літ., 1980. 46 с.
15. Конституція (Основний Закон) Української РСР: зі змінами і доп. від 27 жовтня 1989 р. Київ: Політвидав України, 1989. 61 с.
16. Бортніков В.І., Пархом'юк А.І. Нариси історії органів державної влади та місцевого самоврядування на Волині (1944–2009 рр.): монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. 384 с.

EVOLUTION OF INSTITUTIONAL FORMS AND PRACTICES OF SELF-GOVERNMENT IN VOLYN CITIES IN THE 19TH AND 20TH CENTURIES

Alla Bortnikova

*Lesya Ukrainka Eastern European National University
Department of World History
Volya ave., 13, 43025, Lutsk, Ukraine*

The analysis of the legislative and normative basis for the functioning of self-government in the cities of Volyn during the stay of its territories within the Russian Empire, the Second Commonwealth and the Soviet Union has been carried out. The City Regulations of 1870 and 1892, a number of legal acts of the Second Commonwealth, the content of the Soviet constitutions of 1936, 1977, and changes to it in subsequent years in terms of the principles of organization and activities of local self-government have been considered. The attention has been paid to the status of institutions of local self-government: public – state, their structure and functions, peculiarities of administration, depending on the social system and the political regime. The specifics of the local self-government introduction on the territory of Volyn in the context of the political realities of that time has been proved.

Despite the changes conditioned to the objective needs of time, the main principles and forms of organization of local self-government have maintained their continuity and practical significance. These are the principles of election, collegiality, accountability, the division of local self-government into representative, administrative and executive departments, etc.

Key words: local self-government, state power, city, Volyn, Russian Empire, Second Commonwealth, the USSR.